

Црна Гора за вријеме другог Његошевог одласка у Русију

Некадашњи претсједник Црногорског сената Иван Ивановић Вукотић и потпретсједник истога Сената Матија Петровић Вучићевић били су главни Његошеви противници у руској престоници послје напуштања Црне Горе. Њима су се придружили и чланови породице протјераног гувернадурa Вука Радоњића, те је Његош био приморан да лично пође у Русију и разбије све злонамјерне интриге некадашњих својих главних сарадника. Дуго времена послје свога повратка из Русије Његош није био миран од Вукотићевих интрига, па се 8 маја 1839 године жали руском консулу у Дубровнику Јеремији Гагићу на Вукотићеве интриге овим писмом: „У вријеме мог бављења у Русији разумјео сам да су ме моји непријатељи најцрњима бојама описивали пред Министерством руским, тужећи се на мене од имена цијелога народа, а ово је и Вама познато. Ја сам истинито увјерен био, као што се нијесам ни преварио, да народ није имао ништа против мене тужити се, јер сам знао лијепо расположење народа к мени, и сумњао сам тако да ту мора бити неко са стране, зато сам и старао се дознати од куд је тај зли извор истекао. И најпослије успјех узнати да је то био Иван Вукотић, који је са својима писмима учио неке недобромислеће како ће писати против мене Двору рускому... Да би Вам могао јасно доказати Вукотића отровно сјеме, које је радио посејати међу овим народом, прилажем овђе његова писма у подлинику, из који(х) ћете видјети гдје он између осталогa и то пише Црногорцима, аки би мене у Русији били ставили у тавницу, а такођер и гдје их наговара да мене убију...“¹⁾

¹⁾ Душан Вуксан, Писма Петра Петровића Његоша, Београд 1940, књ. I, стр. 395—396. — У Архивском одјељењу Државног музеја на Цетињу сачувани су преписи Вукотићевих писама о којима пише Његош Гагићу. У своме писму од 22 октобра 1837 г., које је послао сердару Марку Пламенцу и другим главарима Црмничке Нахије, Вукотић, између осталогa, пише: „Ја сам ви писа у прошастоме ђуњу мјесецу, но нијесам има отговора и не знам јесу ли ви дошли и бојим се да нијесу учинили Петровићи у Котор да фатају моје књиге које пишем ја вама и ваше које иду к мене, зашто ево има по године да нијесам примио из Котора ниједно писмо, и ево пишем с Шпиром Радоњићем, који ће ви предати у руке. — Чујем да владика је помутио и закрвио сву Црну Гору, да га Бог убије, и чини свако зло, које му није дато ни от Бога ни от Цара, него ве вара и

Противу оваквих непријатеља Његош се доиста није могао бранити са Цетиња писменим путем, тим мање што је сву преписку са Русијом морао да врши преко дубровачког консула Гагића, а овај је био пријатељ Вукотићев и питање је да ли би и како долазили Његошеви писмени протести до мјеродавних лица у Петрограду. Имајући отворене непријатеље у сусједној Аустрији, којима су се сада придружили и непријатељи у Русији, Његош је ријешо да бар своје непријатеље у Русији јавно открије и да то уради на лицу мјеста.

О својој намјери да ће отпутовати у Русију Његош је извјестио Гагића писмом од 8 октобра 1836 године. У почетку писма Његош каже да ће кренути на пут у мјесецу новембру, а са њим ће ићи и његов „двојуродни брат“. Ту Његош мисли на свога брата од стрица Ђорђију Петровића, који је, као што је познато, требао да буде наслједник митрополиту Петру I, али је касније прешао у руску војску и остао у Русији десетак година. Његош у наставку писма каже да има врло мало новаца, а пошто је дужан имати новаца не само за „содржавати правитељство народне“, већ мора оставити и потребну суму новаца „која би могла бити достаточна на содржаније правитељства“ док се поврати са пута, те „нећу имати средства по приличију званија мојега отправит се на предначначени пут“ — пише Његош. Није имао друге могућности да дође до потребних му новаца за пут сем да тражи зајам, па због тога Његош моли Гагића да му учини услугу и да у некога од дубровачких трговаца позајми за Његошев рачун онолико новаца колико износи редовна помоћ из Русије коју сваке године прима Црна Гора преко Гагића, а за добит Његош пристаје на онај проценат који са тим трговцем уреди сам Гагић.

Гагић је примио Његошево писмо 10 (22) октобра, а послје четири дана (14/26 октобра) послао је Његошу негативан одговор по питању зајма и шаље му опширно образложење како га је та Његошева молба довела „у веома непријатно положеније“, јер иако се мучи коликогод може да изађе увијек Његошу у

све што говори лаже, којему ништа не вјерујте, зашто је лажа и пријевара. То сваки дан видите да је сума све биране Црногорце исћерати и ископати, да му нико не може сметнути, пак ће најпотоље и оне који му сада помагају за мито ископати. Да је слог међу вама, које није да (се) саједините сви уједно, пак да га мушкетате, ондар бисте се опоштили пред Богом и пред цијелијем свијетом. Кажем ви право, ако Бог да те буде жив, доћи ћу у те стране да се видимо и ако сте ви контени... Но доклен ви не исћерате владику Петровића ис Цетиња дотлен нико доћи међу вама неће, нити ће бити међу вама среће. — то је моја велика жалост. — Када је Владика улега у Русију били су га метнули у један манастир у тамницу и држали га два мјесеца, пак га пуштили, али су га арђаво примили, а грђе справили, зашто и овден знаду за његова срамна ђела, него му ђаво поможе те изађе за зло сиротиње црногорске...“ — Уз своје писмо Вукотић је послао и цио текст опширнога писма (има

сусрет, то овом приликом не може урадити, пошто „у овом мјесту толико се мало налази за сада динарах, да мало који трговац нема потребу узимати динаре и плаћати велики процент, залагајући куће и проча недвижима имања“. У наставку свога писма Гагић даје сигурно тачније објашњење Његошу због негативног одговора, јер каже: „Представите себи сада, молим Вас, како би(х) ја могао имати речену суму на конат Вашег пенсиона, који нити от Вас нити от мене зависи, а от Министарства иностраних дјел, кад га оно определијели послати?“ — Гагићу су свакако биле познате многобројне интриге противу Његоша у Русији, па је могао рачунати и на укидање редовне помоћи Црној Гори, те се није смио нити могао упуштати у тражење зајма Његошу за пут у Русију, а још је мање то могао урадити када му није могло бити познато да ли ће се одобрити Његошев долазак у Петроград.

15 (27) октобра Гагић је врло кратко обавијестио Руско посланство у Бечу о Његошевој намјери да у новембру посети Петроград, а сјутрадан о томе извјештава и Азијатски департаман Министарства иностраних дјела, али у овоме писму додаје да га је Његош молио за суму „околу 1.000 червоних“ ради издржавања Црногорског правитељства до повратка из Русије, што му није могао урадити¹⁾.

Када је и гдје Његош нашао новац за народне потребе у Црној Гори и за пут у Русију, сада нијесам могао утврдити, али је ипак остао при својој одлуци и почетком новембра спремао се за пут. Своме пратиоцу и брату од стрица Ђорђији издао је 4 новембра свечану грамату, писану преко цијелога табака, овјерену великим печатом Црногорског сената и потписану лично

преко двије стране текста!) које треба да потпишу сви црногорски главари и пошаљу га преко консула Гагића рускоме цару. Писмо је пуно најгорих напада на Његоша („...утече ис Црне Горе владика Петровић и понесе собом све драгоцене вешти ис Монастира цетињског и сувише заложиле или продаде Монастир под Махине... видимо да је Владика Петровић нас покра и разурио и велику несрећу међу нама учинио... от како дође владика Петровић за нашу несрећу из Русије владиком, а стари наш брат и господар президенте Вукотић пође да се лијечи, ондар владика разури све уредбе које бјеше оставио међу нама наш президенте Вукотић и со тијем помуте вас народ црногорски... Послије све ове несреће коју ни учини владика Петровић ми сви скупа Црногорци више не желимо га да буде међу нама владиком црногорскијем, како недостојнога носит име владике и злога чојка... а највишу срећу нашу коју би ни наш милостиви Цар учинио да нама опет пошаље међу нама нашега доброга брата старога президента Господина Вукотића...“), али је Његош успио да дође и до Вукотићевог писма од 22 октобра 1837 г. и до приложеног писма „за цара рускога“, па су оба писма сада више шкодила Вукотићу но Његошу.

У Архивском одјељењу Државног музеја чувају се и сви други документи које сам употребио у овоме чланку, па то нећу појединачно наводити кроз текст.

¹⁾ П. А. Лавровъ, Петръ II Петровичъ Нѣгошъ влалыка черногорскій и его литературная дѣятельность, Москва 1887, стр. 86.

Његошевом руком³⁾, а 12 новембра штампао је у својој штампарији на Цетињу проглас народу, у коме га обавјештава о путу у Русију, препоручује му мир и слогу и саопштава да ће до његовог повратка земљом управљати Сенат и Гвардија⁴⁾.

Средином новембра 1836 године Његош је отпутовао за Русију, а повратио се у Црну Гору тек средином августа 1837 године. Овај Његошев пут и тешкоће које је том приликом имао доста су познати⁵⁾, а они нас овом приликом и не интересују. Али ипак ће бити корисно изложити неколико непознатих докумената о томе путу, прије но пређемо на догађаје у Црној Гори за вријеме Његошевога отсуства. Први од тих докумената јесте од 23 јануара (по ст. кал.) 1837 г. То је писмо руског консула Гагића Министарству иностраних дјела, у коме јавља да је примио послатих му 5.000 рубаља на име помоћи црногорском народу и његовом владици за 1836 годину, које треба да оване преда уз редовну потврду пријема. Но како Гагић из новина види да је Његош у Бечу и да ће се вјероватно одатле упутити у Петроград, а Његош га није прије одласка из Црне Горе обавијестио ко ће га заступати, моли Министарство за наређење коме ће предати примљени новац. Сјутрадан је Гагић о томе писао и отправнику послова Рускога посланства у Бечу књазу Александру Михајловићу Горчакову, молећи га да затражи од Његоша назначење лица коме Гагић може предати примљени новац из Русије. Тек 21 фебруара (5 марта) примио је Гагић одговор од Горчакова из Беча, којим му је наређено да се по овоме питању обрати директно савјетнику Азијатског департамента Министарства иностраних дјела Константину Родофиникину. Истога дана Гагић је примио и доста опширно писмо, број 235, од 26 јануара (по ст. кал.) 1837 године, у коме му Родофиникин јавља о садржини једне Његошеве претставке упућене из Беча Министарству иностраних дјела. Његош је тражио да му се дозволи долазак у Петроград, јер би желио да моли за дјејство да Турска поврати Црној Гори Грахово и да му се одобри редовна годишња помоћ до 80.000 рубаља за уређење власти у Црној Гори („длѧ устројства черногорцев“). Ако му се ово не може одобрити, Његош је молио да му се дозволи пресељење у Русију са неколико црногорских породица. Његош је свакако ово тражио у љутњи и разочарењу приликом рђавога пријема у Бечу од стране Рускога посланства и пошто је наишао на тешкоће за одобрење да пође у Петроград, а како је његово

³⁾ Оригинал је Ђорђе свакако предао Његошу после повратка из Русије, те се и данас налази у Архивском одљењу Државног музеја.

⁴⁾ Д. Вуксан, Писма Петра Петровића Његоша, стр. 230-231.

⁵⁾ М. Медаковић, П. П. Његош посљедњи владајући владика црногорски. Нови Сад 1882, 76-80; П. Лавровъ, Петръ II , 84-97; П. Ровинскій, Петръ II (Раде) Петровичъ Његошъ владика черногорскій, С. — Петербургъ 1889, 72-84; Д-р Л. Томановић, Петар II Петровић Његош као владалац, Цетиње 1896, 69-79; Д. Вуксан, Писма Петра Петровића Његоша, 230-245; Чулићева **Годишњица** књ. XXXII, 272-290.

разочарење могло бити појачано када је добио одговор на ту своју претставку, види се из даљих излагања у Родофиникиновом писму. Његошу је, наиме, одговорено да Русија нема никакво право тражити од Турске „уступање ма каквог дијела своје земље Црногорцима, још тим мање што је она и њих (Црногорце) увијек сматрала својим поданицима; новце му такође не можемо дати, јер они неће донијети стварне користи, а за издржавање владике и његових црквених службеника довољно је хиљаду червонаца, који се сваке године њему шаљу; напосљетку није пристojно њему, Архијереју, напустити народ, који га је изабрао својим пастиром, и поћи у Русију“.

Саопштавајући Гагићу горњи одговор на Његошеву претставку из Беча, Родофиникин у наставку свога писма кори Гагића како се не стара да увјери Његоша у његово фактично стање и потребу да води с Турцима мирољубиву политику. За Родофиникина је јасан доказ да Гагић у томе погледу није извршио своју дужност и довољно му је за Његошеву рдкост према Турцима само Његошево писмо Али-паши Ризванбеговићу од 6 октобра 1836. Писмо је у преводу Гагић био доставио Министарству иностраних дјела уз свој акт од 16/28 октобра, заједно са преводом Али-пашина писма Његошу, јер је копије оба писма Његош послао Гагићу уз своје писмо од 8/20 октобра. Писмо Али-пашино Његошу нема датума, али је оно свакако из мјесеца септембра, јер се у њему налазе и ови редови: „... али не знам ко је началник био да дођу некоји Црногорци и Гвардија на помоћ Граховљанима да их помаме и моје толике људе да побију...“, а то се сигурно односи на познату борбу на Грахову одржану 11 (23) августа 1836 године, у којој су стварно Црногорци страдали. У тој борби погинуо је и рођени Његошев брат Јоко, али се из Али-пашина писма види да су и Турци имали велике губитке. Одговор на ово Али-пашино писмо јесте од 6 (18) октобра и он је познат у нашој науци¹⁾, па га нећу наводити, али морам навести дио Родофиникиновог писма Гагићу који се односи на ово Његошево писмо, јер у њему Родофиникин каже да би такав одговор Али-паши могло дати само оно лице „које може слободно располагати војском која се у најстрожијој мјери састоји из сто хиљада људи са свима осталим њеним потребама“. Природно је, каже даље Родофиникин, да ће послије пријема оваквог писма турски паша свуда сматрати Црногорце као непријатеље и увијек ће се борити противу њих, а да црногорски управљачи поступају на други начин, могао би народ долазити до своје исхране радом и занатима. Родофиникин чак мисли да би Његош требао повремено да шаље поклоне сусједним турским пашама, што би се, он вјерује, стоструко надокнадило слободном трговином Црногораца са оближњим паша-

¹⁾ Д. Вуксан, Писма Петра Петровића Његошева, 226—227.

луцима, па препоручује Гагићу да у овоме смислу даје повремено сугестије и Његошу и народним главарима, али само тобоже од своје стране, а не званично од Министарства („но единствено отъ себя, яко движимаго дружбою къ Черногорцамъ“). Његош је у претставци био навео како се становништво Црне Горе јако умножило, те га је немогуће исхранити, па Родофиникин јавља Гагићу да је по томе питању наређено руском посланику у Цариграду да види код Министарства иностраних дјела може ли се наћи могућност да се исели један дио народа из Црне Горе у Турску (!) и може лиму се обезбиједити да му турске власти не чине никаква насиља и незаконитости, па се нада да ће ово питање бити успјешно ријешено. На завршетку свога писма Родофиникин тражи од Гагића да му пошаље сљедеће податке: 1) да ли се доиста толико намножило становништво Црне Горе, 2) да не постоје неки унутрашњи раздори који су побудили владику да се уклони у Русију и 3) какви узроци наводе владику да води борбу противу наређења турскога паше односно Округа граховског, који је одавно под турском влашћу?

Ово Родофиникиново писмо Гагић је примио 21 фебруара (5 марта), а 9 (21) марта добио је од Министарства иностраних дјела писмо, број 330, од 9 (21) фебруара, којим га обавјештавају да је Министарство сазнало („получило частное свѣденіе“) како је црногорски архиепископ Петар Петровић „разнима неразумним поступцима“ проузроковао мржњу међу неким племенима, што је довело до међусобних свађа ових племена и иселења многих породица из своје отаџбине, да је цио народ испуњен љутњом према владици, који је употребио све напоре да би подигао граховско племе на непријатељски рад противу турскога правитељства, и, напосљетку, да је Његош просуо глас како је добио од рускога двора нека писма, којима се позива да неодложно дође у Петроград, те је прије свога одласка „заложио Маински манастир за 7.000 гулдена у сребру и однио собом такође све драгоцене предмете Цетињског манастира“. У наставку свога наређења Министарство износи како се оно увијек старало да црногорски владика одржава мир и ред у народу и добре односе са сусједима, те сада добијене податке о владици, који су „у сваком случају преувеличани“, треба провјерити, а нарочито вијест да је zaloжио манастир у Маинама и однио драгоцености из манастира са Цетиња, и о свему извијестити Министарство.

18 фебруара (по ст. кал.) послало је Министарство иностраних дјела Гагићу ново наређење по овим питањима под бр. 432, у коме укратко понавља своја ранија писма број 235 и 330 и прилаже дословне копије оба писма, па наглашава да је сада нужно по свим поменутиим стварима имати вјерне податке и наређује Гагићу да одмах по пријему писма отпутује у Црну Гору

и на лицу мјеста све провјери, нарочито узроке Његошевог одласка у Русију и народно расположење према њему, па све прикупљене податке да одмах пошаље у Беч по нарочитом куриру. Министарство ипак савјетује Гагића да своја провјеравања изврши врло пажљиво, како се не би код народа створила вјера у неку промјену и нада на испуњење каквих лудих планова, основаних на личним користима. Пошто је Гагић дуги низ година на своме консулском положају и стално је био везан са Црном Гором, Министарство се нада да ће повјерену мисију успешно извршити, па му напомиње да су и ранији и садашњи планови Министарства били сљедећи: 1) да се уклоне сва непријатељска расположења Црногораца према сусједним турским властима, као и са поданицима сусједне Аустрије, 2) да се утврди код њих благостање одржавањем унутрашњег мира и поретка, 3) да се укоријени код њих покорност и побожно покораване своме духовном пастиру и 4) да њихов владика са своје стране богобојажљивошћу и праведношћу добије повјерење своје пастве, а својим наредбама да одржи строги поредак у земљи и мирне односе са сусједима. Обавјештења која је добило Министарство о приликама у Црној Гори не одговарају руским надама и Министарство иностраних дјела има повод да страхује, како „великодушне“ његове жеље нијесу постигнуте у Црној Гори, те се о свему томе очекује од Гагића „детални, свестрани и тачни извјештај“.

Ово наређење Министарства иностраних дјела Гагић је примио тек 7/19 марта увече, но док се водила преписка о Његошу и Црној Гори између Дубровника, Беча и Петрограда, Гагић је ипак ступио у везу и са Црном Гором, ма да је био много љут на Његоша што га није обавјестио прије одласка за Русију о своме заступнику. Тако је Гагић писмом број 20 од 26 фебруара (10 марта) молио архимандрита Јосифа Павићевића, који је заступао отсутног Његоша, да му пошаље разне податке о приликама у Црној Гори, јер још није био примио писмо Министарства од 18 фебруара, којим му је наређено да одмах лично отпутује у Црну Гору. Јосиф Павићевић је одговорио Гагићу 11 (23) марта. Пошто је текст Гагићевог писма број 20 одавно познат⁷⁾, ја га нећу наводити, али Павићевићев одговор морам навести у цјелини, јер је он и важан и досада, мислим, непознат: „Примио сам Ваше високопочитајемо писмо под Н-ом 20, из којег сам разумио све што ми пишете, али се довољно начудити не могу што ми јављате да нијесте имали извјестије за полазак нашег Господара пут Русије. Ја Вас увјеравам да је наш Високопреосвјашчени Господар пријед мјесец дана но је кренуо пут Русије писао Вама за његов полазак, како што и копија његовог писма Вама писатог изговора, коју, ако желите имати, могу

⁷⁾ П. Лавровъ, Петръ II, 86-88 (код Лаврова није наведен датум Гагићевог писма).

Вам послати за више увјереније, то јест како оставља на мјесто његово мене да управљам народом док он дође и да свако писмо адресујете на моје име и што више дао је Вама на знање у истоме писму за пензион народа црногорскога када дође из Русије да ја подпишем двојне росписке и вишеречени пензион народа црногорскога примим.

Што, пак, желите од мене знати у каквом се состојанију находи Црна Гора, ја Вам истинито на Ваша питања одговарам: 1) истина је да се народ умножио у Црној Гори и нема о чем да живи, но већа част бјежи по свијету да себе препитаније тражи, а може бити да Вам је и познато да је само ове јесе(ни) из једне Нахије 200 људи пошло у Цариград; 2) слава Богу до сада није никаква раздора, несогласија и междусобне брани међу Црногорцима било, но је наш Високопреосвјашчени Господар вазда трудио се за благополучије, срећу и просвјешченије овога народа и ово га је побудило да пође пут Русијскога двора да иште наставленије и начин о будушчеј срећи Црногорацах, који од толико стотина годинах у свакој оскудности и невољи живи и која безпрестано крв своју пролива за вјеру и слободу; 3) ова је причина побудила Високопреосвјашченог Господара да се умијеша у посао везира херцеговачкога што сиротиња из мјеста Грахова и дању и ноћу долазаше к њему молећи га да им руку помоћи да, као што им је и светопочивши владика (тј. митрополит Петар I — Р. Д.) давао и од напасти турске бранио. — Милостиви Господине, будите увјерени да наш Високопреосвјашчени Господар није радио о боју, но желећи којим гођ начином сиротињи граховској у чему помоћи и везира умолити да сиротињу не пршти, но силни везир Сточевић неће погледат на молбу сиротињску која му харач даваше, но дође у мјесто Грахово, попали га и похара и неколико младића црногорскије који су се ту нагнали заједно с Граховљанима посјече и што више од тога времена везир херцеговачки непрестано пријети Црногорцима, да ће на њих навојштити и да ће учињети што је њему драго“.

У завршним редовима свога писма архимандрит Павићевић јавља Гагићу да су у градове турских пограничних мјеста „по 200 низама у сваки град дошло и говоре Турци да ћеду овога љета навојштити на Брда“, али се Црногорци надају „на Бога и нашега Великог Покровитеља... да нас неће пустити у тирјанске руке да чине од нас што је њима драго“, па на крају писма поздравља Гагића од свих чланова Сената, као и од Његошевог оца, Тома Маркова Петровића.

Гагић је већ био на путу за Црну Гору када је архимандрит Павићевић писао горње писмо и примио га је у Котору 15/27 марта. Он је по раније наведеном наређењу из Петрограда од 18 фебруара кренуо за Цетиње још 8/20 марта, али је због

рђавог времена морао прекинути путовање бродом и ићи копном преко турске територије, па је дошао у Котор тек 12/24 марта. У Котору је нашао Његошевог брата Пера Томова и Стевана Перкова Вукотића, који су куповали жито у которских трговаца и раздавали га гладним становницима Катунске Нахије. Тада је сва Црна Гора била покривена дебелим слојем снијега, те је Гагић са Пером Томовим и Стеваном Перковим и са још неколико Црногораца тек 16/28 марта могао отпутовати за Цетиње. Путовали су, наравно, пјешке, и то скоро цео дан од Котора до Цетиња. Сјутрадан је била скупштина сенатора и свих важнијих народних главара, на којој је Гагић изложио циљ свога доласка, наиме да утврди: јесу ли Црногорци у миру са сусједима (Турцима и Аустријом), да ли је у земљи мир и ред, покорвају ли се Црногорци своје владици и стара ли се владика да добије њихово повјерење. На сва ова питања Гагић је углавном добио позитиван одговор, сем на посљедње питање, јер у своје извјештају о томе каже ово: „... што се тиче владања Владике и њиховога повјерења према њему — нико ни ријечи није проговорио“. Могуће је да је овдје Гагић намјерно мало претјерао, јер у наставку свога извјештаја изрично признаје, да су му народни главари казали како су они са општега скупа послали владику у Русију да тражи помоћ, која је због глади била нарочито потребна ове године, јер 10.000 становника Катунске Нахије нијесу у могућности да помажу у таквим годинама остале нахије без неке помоћи са стране. Неки главари су предлагали исељење бар половине становника сиромашне Катунске Нахије у Русију или у коју другу земљу, али је већина главара била противу њиховога исељавања, јер би њиховим исељењем „Црна Гора остала слаба и не би могла себе заштитити у случају непријатељског напада на њу, те би била жртвом својих непријатеља“. У даљем детаљнијем разговору са главарима Гагић је сазнао да у Црној Гори није било никаквих нереда који би приморали Његоша да се удаљи из Црне Горе, а главари су му објаснили да су новинари могли мислити, када су писали о „нередима“ у Црној Гори, на догађаје из мјесеца јула прошле године, када су Црмничка и Ријечка Нахија приморане оружјем на послушност и плаћање на општем скупу одређене мале порезе. Глад и овогодишњи никакви приходи од риболова, од кога је ранијих година Црна Гора имала по 30 до 40 хиљада червонаца прихода, приморали су их да моле владику да пође у Русију ради помоћи.

Питање Грахова Гагићу није било јасно, па је и о томе питао народне главаре. Они су му казали да је Грахово још за вријеме митрополита Петра I престало да плаћа Турцима данак, па сада Али-паша жели да Граховљане поново покори и примора на плаћање данка. Даља излагања црногорских главара о

Грахову и борби 1836 године сигурно су намјерно мало ублажена, да би оправдали своје „непокораване“ руским наређењима о мирним односима с Турцима и Аустријом.

17 марта Гагић је завршио званичне разговоре с црногорским главарима и они су се углавном разишли са Цетиња. Али Гагић је остао на Цетињу још три дана и то је вријеме искористио да појединачно разговара с неким главарима. Он очигледно претјерује када у даљем своме извјештају каже, да је власт у Црној Гори „изгубила сву своју силу“ када је напустио Цетиње некадашњи претседник Сената Иван Вукотић, а још мање може бити поуздан његов навод, да „сав народ жали Вукотићев одлазак из Црне Горе“. Да би допунио ове своје мисли, Гагић каже и ово: „На владику и на све Петровиће жале се и окривљују их за неправичности“. Гагић је прихватио као тачне многе Његошеве „карактеристике“, и то не само од његових личних непријатеља на Цетињу, већ и од оних са аустриске територије, па га по тим „обавјештењима“ окривљује да се бави само „ловом и прављењем стихова“, да „игра карте“, да од Русије „само прима новац, а са нашим савјетима се исмијава“ итд. Али ипак је морао признати да Његош није учинио два тешка „гријеха“ за која је био окривљен, а, наиме, да није zaloжио Манастир у Маинама, нити је однио драгоцености Манастира на Цетињу, јер их је сам Гагић видио својим очима.

21 марта Гагић је напустио Цетиње и преко Брајића и Бу̀двe свратио у Маински манастир, па се преко Котора вратио у Дубровник 27 марта. 29 марта (10 априла) послао је по нарочитом куриру преко Беча Министарству иностраних дјела свој опширни извјештај о приликама у Црној Гори⁶⁾, о коме је до сада била ријеч. Док се Гагић бавио на Цетињу, Његошев замјеник архимандрит Павићевић био је у манастиру Острогу. Он је пошао у Острог прије Гагићевог доласка, а како је пао велики снијег, није могао доћи на Цетиње, па из Острога 17 марта пише Гагићу. У почетку писма каже како је „остара и отежа и на нске ходити не могу без коња“, па се извињава што због невремена не може доћи, али шаље на Цетиње свога јеромонаха Мојсију Станковића, који ће му предати Павићевићево писмо и казати му „у каквом се состојанију ми находимо“. Павићевић моли Гагића да дође и до Острога, ако је икако могуће, да види и ови „народ берцки и да се увјерите за сваке работе за које сте ви послати у Церну Гору... и да нас научите како ћемо се владати, ми јадни Црногорци и Берђани; који смо са сваке банде опкољени и затворени од непријатељах. Того ради је и поша наш Високопреосвјашчени Господар у Русију да иште начин и избавленије овому биједному народу... и молимо Бога

⁶⁾ П. Лазровъ, Петръ II . . . , 88-93.

за здравље нашега милостивога Покровитеља да ће нашега господара Владикау берзо међу нама послати, зашто смо ми без њега остали као стока без чобана“. Павићевић се при крају писма нада да ће Гагић, који је видио „како сиротиња црногорска и берцка живи“, урадити све што може за Црногорце, јер „минити умијемо писат ни плакат за нашу муку и невољу“. Ово писмо није затекло Гагића на Цетињу, већ му је свакако пошло поштом, и он га је примио тек 27 марта, тј. онога дана када се повратио у Дубровник.

Архимандрит Павићевић поново пише 21 марта Гагићу. На писму стоји „Цетиње“, али је сигурно да је он ово писмо само потписао у Острогу, а сав текст написао је касније цетињски архимандрит Петроније Лујановић. Уз писмо Гагићу шаље копију Његошевог писма од 13 новембра 1836 године, којим обавјештава Гагића о путу за Петроград и да је оставио архимандрита Павићевића „на мјесто мене управљати народнијема пословима“. У томе писму Његош још моли Гагића да Павићевићу пише и о свима оним пословима који не могу чекати Његошев повратак из Русије, као и да ће Павићевић потписати признаницу на помоћ из Русије за 1836 годину када буде дошла, потврђујући признаницу народним печатом. Ово писмо се, ваљда, било изгубило и Гагић га, као што смо видјели, није раније примио, али се из Павићевићевог писма види да су Гагићу, за вријеме његовог бављења на Цетињу, показали његову копију, па му је сада шаљу и званичним путем. На своме писму од 21 марта архимандрит Павићевић се потписује „намјесник“. Истога дана (21 марта) Гагићу је послато још једно писмо са потписом архимандрита Павићевића, које гласи: „Ви сте по височајшем повељенију дошли у Црну Гору да се извијестите у каковом се состојанију она наводи и живи ли народ црногорски и брдски у согласију и јединству међу собом, будући да су неки лажни гласови принесени височајшему Двору русијскоме за црногорски и брдски народ. И Ви сте се увјерили, како од Правителствујушчега сената, тако и од свијех главарах црногорскијех и брдскијех, да народ живи међу собом у согласију и јединству и да су заисто лажна доношенија била за ови народ, а увјерили сте се и од простијех љуђих кад сте пошли с Цетиња пут Маинах. Тога ради молимо Вас да изволите објавит Височајшему Двору истинито све оно о чему сте се очевидно увјерили сами у каковом се состојанију сада Црна Гора и Брда наводи...“

21 марта послао је једно писмо Гагићу и цетињски архимандрит Петроније Лујановић, обавјештавајући га како је архимандрит Павићевић по своме посланику упутио „карте с његовиме потписом за росписке народњега пензиона“, па моли Гагића да му признанице врати ако нијесу правилно написане и да му каже како их треба написати. Гагић је 30 марта (11 априла)

одговорио Лујановићу да његове признанице нијесу правилно написане, па му их је повратио и на једној од његових признаница исправио и допунио како она треба да гласи, те га моли да му се тако препишу и потпишу, па тада пошаље у Дубровник. Гагић саопштава Лујановићу да је примио и копију Његошевог писма од 13 новембра 1836 године, којим Његош извјештава Гагића да ће га заступати архимандрит Павићевић, па моли Лујановића да се Гагићу пошаље она копија тога писма коју је сам Његош „својом руком писао“, а за Његошеву канцеларију на Цетињу да оставе другу копију. 2 (14) априла Лујановић је поступио по Гагићевом тражењу и послао му са потписом Јосифа Павићевића нове признанице на 10.382. — рубље, као и „оригиналну копију писма коју је наш Преосвјашчени Господар својом руком писао Вама за његов полазақ у Русију“.

На писмо архимандрита Павићевића од 11 марта Гагић је одговорио 1/13 априла. Он тражи од Лујановића допуно тога писма и моли га за хитно обавјештење којег су мјесеца пошли оних 200 Црногораца у Цариград, о којима је ријеч у поменутом Павићевићевом писму, јесу ли пошли са фамилијама „или само бећари“ и из које су они нахије. Лујановић је 8 априла задовољио и ову Гагићеву радозналост и саопштио му да су поменутих 200 Црногораца били из Црмничке Нахије и да у Цариград „нијесу с фамилијама на преселеније пошли, но само од сиромашкије кућа по један чојек пошао је да тамо работају небили што стекли да дома донесу својој фамилији“.

17/29 априла одговорио је Гагић архимандриту Павићевићу на разна његова писма (од 11, 17 и 21 марта, као и од 2 априла), саопштава му да је 29 марта послао Министарству иностраних дјела опширан извјештај о приликама у Црној Гори и очекује потребна наређења по томе извјештају и јавља му да је послао помоћ из Русије за прошлу годину, која износи 10.382 рубље, а исте је промијенио за 4.353 фиорина и 32 хелера, те га моли за потврду пријема чим новац прими. Истога дана Гагић је извјестио Министарство иностраних дјела како је од њега тражио упутства коме ће дати помоћ за Црну Гору, пошто га Његош није био обавијестио о своме замјенику на Цетињу. Али када је био на Цетињу, увјерио се да је то Његош био благовремено урадио, но Гагић његово писмо није примио, те претпоставља да је оно „изгубљено или задржано на аустриској пошти“. Пошто су му на Цетињу показали копију поменутог Његошевог писма, а касније су му послали и његову копију, Гагић обавјештава Министарство да је сада помоћ послао на Цетиње на основу признаница Његошевог замјеника архимандрита Павићевића. Другим извјештајем од 17/29 априла Гагић саопштава Министарству да у Црној Гори влада глад, а томе се сада придала и болест у стоци, те Гагић рачуна да ће Црногорци морати на-

падати Турке и ради „пљачке“, па ће то дати повод Турској да се на њих жали. „Ниједном приликом, чини ми се — продужује Гагић —, није било толико нужно присуство Владике у Црној Гори као сада, када се Црногорци, будући доведени до крајности својим биједним положајем, налазе под рђавом управом својих сенатора“.

Његошев замјеник архимандрит Павићевић налазио се још у манастиру Острогу, јер због рђавога времена није могао доћи на Цетиње. Он је још 17 марта писао Гагићу: „... а Вама је познато да сам ја чојек остара и отежа и на ноге ходити не могу без коња, будући да су путови кершни преко Церне Горе“. Павићевић је био у Острогу и 26 априла, јер тога дана пише Гагићу о приликама у Црној Гори и припремама турским да нападну Брда. „Ми смо удаљени од Вас — пише Павићевић — у ово јадно и жалостно мјесто Церну Гору и Берда камена, на ови друм међу Турцима те нас сваке године харају. А сада смо остали без нашега Господара Владике, те се мучимо како змија у процијеп, а у нашу земљу не имамо никаква добра ни избављења, нако да нас избави и наш Покровитељ код кога је наш Господар Владика поша од велике невоље за избављење овога жалостнога народа, који смо остали беж њега сиротни“. У наставку писма Павићевић даје детаљне податке како се Турци „сасвијем справљају да Берда харају“ и како је у Мостару код Али-паше Сточевића савјетовање свих херцеговачких муселима (посебни полицајски чиновници), гдје „расијецају таин, жито и остало што је преша за војску“. По подацима које је Павићевић добио од „нашијег пријатеља“ херцеговачки везир доћи ће на Сливље у Острог. Зулфикар-паша Миљевина из Фоче и Смаил-ага Ченгић Гачанин удариће с војском на Горњу и Доњу Морачу, Хасан-бег Ресулбеговић Требињац водиће војску на Дубоко, док ће неколико војске везир послати на Грахово к Црној Гори. У Скадар је дошло нове војске (низама) 15.000, док је 1.000 низама раније било у Скадру, а спушки капетан уређује своје конаке за низамскога пашу, који ће доћи у Спуж. Павићевић се нада да ће Гагић о овоме тешком положају извјестити своје претпостављене и „да ћете нам помоћи, ако нас пређе не уграбе Турци...“

Два дана касније (28 априла) Павићевић је поново писао Гагићу. Писмо је потписао лично Павићевић, а остали текст писао је Лујановић. Ма да је писмо датирано на Цетињу, вјероватно је да је Павићевић још био у Острогу, па је за важније потребе потписао неколико табака хартије, да текстове, што би радио и када би Павићевић био на Цетињу, допуни Лујановић. Овим писмом Павићевић потврђује Гагићу уредно примљену помоћ из Русије за 1836 годину преко једног которског трговца

и моли га да неко раније послато му писмо упути Његошу у Петроград.

На оба Павићевићева писма (од 26 и 28 априла) Гагић је заједно одговорио 3/15 маја. Захваљује му што га је благовремено обавијестио о уредно примљеној помоћи из Русије, саопштава му да је већ послао раније упућено писмо за Његоша, а да ће првом поштом послати Његошу и два нова писма (једно од Павићевића, а друго од Пера Томова), од којих се, колико је мени познато, нијесу сачувале копије. Наставак Гагићевог писма односи се на онај дио Павићевићевог писма од 26 априла, у коме му јавља о турским припремама противу Црне Горе. Овај Гагићев текст је у духу познатих руских савјета да Црногорци треба да су стално у пријатељству са Турцима, па ћу га дословно навести: „Што ми соопштавате да везири херцеговински и скадарски чине распорежденије с њином војском и да се Турци са свију страна справљају, — то је све могућно, јербо они хоће да испуне цареву заповијед, да распростране и утврде низам и да се уреду једанпут за свагда и да сви цару покорни буду и у низаму пребивају. А да ће ударити на Брда, Сливље, Острог, на двије Мораче и на Грахово, како Ви кажете да вас Турци плаше, — то није вјероватно. Но ако ви дате Турцима повод, како и лани код Грахова, кад је везир херцеговински чинио своја распорежденија са својом рајом, а ви сте се умијешали у његов посао и хотјели присвојити Грахово, те сте пострадали и тешко се осрамотили, — и сада ако их ђегођ заћенете, то можете се надати да ће Турци на вас напасти и от вас чинити све што им буде драго. Ви бисте шћели да чините што је вама драго и да сијечете турске главе и с њима *китите манастир Цетиње* (подвукао сам Гагић — Р. Д.), а Турци да у вас не тичу и ако у вас такну, — да вас Русија брани!? То је посао зле дјеце, а не зрелијех људи. Зашто сте неки дан тикали у Никшићане и посјекли им неколико људи — Турака и христјана? С којим образом хоћете да Русија злочинце брани? Оканите се ви Турака, а они у вас неће тикати. Друго је бранити се от зла, а друго је тражити зло и с намјеренијем чинити га.

Дакле, ја Вас молим и препоручујем Вам, Господине отче архимандрите, да се Ви по више задржавате на Цетињу и ту сједите и да се старате са Сенатом заједно држати у већем зашћу Црногорце и Брђане барем докле се Владика врати из Русије, да они не нападају на Турке и не чине им никакве обиде за коју би Турци узрок имати могли на вас нападати и, како Ви велите, харати вас. Ако Црногорци и Брђани нећед-буду послушали Вас, а они нека се никоју не туже и не плачу ако пострадају, него нека сами себе бију по глави. Ви ми пишете да ја молим и плачем код благочестивог Цара за јадне Црногорце и Брђане, но ако ја узпишем Цару сву истину, — онда тешко

Црногорцима и Брђанима! Ако ли, пак, за њихов хатар лагати будем, — онда тешко мени! Од ово двоје које бисте радији да ја учиним? Није ласно изабрати за себе горе. — Све што се тамо чини овди се јавно говори и сви никшићски и херцеговински Турци до Бога се туже, жале и плачу на вас, а ја не могу премучати да не јавим Императорском Министарству оно што вес свијет јавно о вама и вашијем злијем пословима говори. Веома ми је жао што сам принуђен овако Вама писати и исповиједити истину, која Вама не може бити мила, како и мени што није драга, но дужан сам то чинити, да ја не бих с временом осуђен био, што Вас нисам за благовремено од зла отвраћао“ — завршава Гагић своје писмо.

Карактеристично је да Гагић, поред оваквог „наравоученија“ и оваквих прекора, ипак није послао својима претпостављеним извјештај у коме би се Црногорци директно окривили за своје сукобе с Турцима и прогласили за „пљачкаше“. Он, наиме, 3/15 маја шаље извјештај Министарству иностраних дјела поводом Павићевићевог обавјештења о покретима и припремама Турака у крајевима херцеговачког и скадарског везира, па претпоставља да све то може бити ради „купљења регрута“, а затим наставља: „Црногорци су се, пак, покретом својих сусједа Турака узнемирили и мисле да се наређењима двојице поменутих везира припрема њихово подјармљивање. Немирни Црногорци никада нијесу били под тако слабом управом као што је сад код њих, када их притиска с једне стране глад и сточна куга, а с друге стране пријети им опасност пораза“. На завршетку извјештаја Гагић пише да га је о свему томе обавијестио Његошев намјесник архимандрит Павићевић, који се боји да поменути турски покрети и тешкоће Црногораца „не уроде рђавим последицама“, па га је молио да о свему обавијести своје Министарство. — Уз свој извјештај Гагић је послао два писма за Његоша, која су му упућена са Цетиња.

Из ранијих података видјели смо, да је Гагић био на Цетињу од 16 до 21 марта. Када је кренуо са Цетиња, собом је одвео једнога Руса, који је био заробљен од Турака у Влашкој 1827 године, па је све до почетка 1837 године био код скадарскога паше у ропству. У јануару 1837 године пребјегао је у Црну Гору и живио је на Цетињу до Гагићевог доласка. Гагић га је држао у Дубровнику до 29 маја (10 јуна), а тада га је послао једним аустриским трговачким бродом за Трст, одакле га је Руски консулат послао за Одесу, 31 маја (по ст. кал.) јавља Гагићу цетињски архимандрит Петроније Лујановић да је дошао на Цетиње још један Рус, који је побјегао из Жабљака, а био је заробљен од Турака као и онај који је пошао са Гагићем. Овај Рус каже да је из Кијевске Губерније и жели да се поврати у Русију, па Лујановић моли Гагића за обавјештење

хоће ли га Лујановић послати у Дубровник Гагићу. У наставку свога писма Лујановић каже: „Милостиви Господине, ако будете примили какво извјестије од Императорскога Министарства или од нашега Господара молим да нам дате на знање, по Вашему објешчанију, будући ми смо у велике мисли неимајући никаква писма из Петербурга чрез оволико вријеме“.

На горње Лујановићево писмо Гагић је одговорио 11/23 јуна. Пошто је нагласио да је залуду „до данас очекивао из С. Петербурга извјестије... о состојанију тамо Преосвјашченога Господара Владике“, то ништа о њему није могао јавити Цетињу, али то неће пропустити чим добије потребне податке. Врло је вјероватно да ни сам Гагић није знао више о Његошевом случају у Русији но што су знали на Цетињу, али и да је знао за његово конфинирање у Пскову, то сигурно не би јавио Лујановићу и Црногорцима. Из ранијих излагања, међутим, смо видјели, да је Његош свој кратки боравак у Петрограду завршио баш овога истога дана када је Гагић писао Лујановићу, јер је напустио Петроград 12/24 јуна. Из овога Гагићевог писма нарочито је карактеристичан његов наставак, који се односи на добјеглог Руса из турске тврђаве Жабљака. Тај Гагићев одломак заслужује дословно навести, јер се из њега види велика „брига“ овога дугогодишњег руског консула о једноме руском поданику. „Што се тиче Руса, који је из Жабљака к вама дошао, молим Вас подајте му атестат (свједочанство, увјерење — Р. Д.) и нека иде како најбоље зна и може — к отечество, ако ту остати неће. Најбоље би било — ако је могућно — упутити га преко Србије, јербо овди нема никакве прилике послати га по мору у Русију“!

Прошло је више од мјесец дана док је Гагићу пошло прво писмо са Цетиња. Опширно и прекорно Гагићево писмо од 3/15 маја очигледно је вријеђало црногорске главаре, па су чекали долазак архимандрита Павићевића из Острога на Цетиње да на исто одговори Гагићу. Средином јуна Павићевић је дошао на Цетиње и 16 (по ст. кал.) опширно одговара на његово писмо од 3 маја. У почетку писма објашњава да је до сада био у Брдима и није му могао одговорити, па то тек сада чини по доласку на Цетиње захваљујући му прво за доброту што је послао Његошу у Петроград писма која су му писали са Цетиња. „Што ми, пак, пишете за везире и за муселиме од Херцеговине — наставља Његошев замјеник и намјесник архимандрит Павићевић — Ви знате добро да су и они самовољни и своме цару нијесу подложни, а можете виђети по њиховима поступцима, јербо царске наредбе нијесу да се пале сиротинске куће и силом да узимају харач и остале венђије (данке, дажбине — Р. Д.). Спомените се, Господине, да смо ми Вас извијестили за Грахово и писмено и устмено, све истинито како је било, а што се тиче

до управленија Султановије људи и њихове уредбе, Вама је познато да ми нијесмо капци њима забранити да своја расположенија не чине, толико само чувамо своје границе, које су и наши стари бранили и крв проливали има толико стотина годинах. А ми и наши стари да се нијесмо бранили и с овијема крајинама клали и један другоме главе сјекли и робје робили, ми бисмо давно под њихово тирјанство пали. Што ми пишете е китимо Манастир Цетиње с турскијема главама и то је Вама познато да су и они посјекли 26 Црногораца који су ишли с царевом тескером (писменом потврдом — Р. Д.) из Цариграда и свуд су слободно пасавали до у Подгорицу. Ту им царева тескера неваља, но их све посјекоше, а сувише друге Црногорце и Брђане све на божу вјеру што сијеку и ките њихове градове. Разсудите имају ли они то право чинити, кад нам велите да су поступци такови зле ћеце, а не зрелије људи, а њихови поступци познати су по свој Европи! Али се ми уздамо у Бога и нашега милостивога Покровитеља да ће за нас вазда мислити, како што је и до сад, иако Ви велите да нема право злочинце бранити. А Ви знате, Господине, ко са злијем граничи и који има злога сусједа принуђен је зло чинити за одбранити себе. Погледајте поступке наше с Аустријском државом како се владамо, тако бисмо и ш њима да су просвијешчени и да слушају свога цара. А Ви ако будете слушали херцеговачке Турке, наше душмане, који се до Бога на нас жале и о нама зло говоре, а себе покривају, Ви знате да у непријатеља нигда није пријатеља, нит ће о њему добро говорити. Сада ако ћете њих слушати и вјероват и писати Императорскоме Министерству оно што Вам они приказују, а нас и наша писма не вјерујете, то стоји на Ваше произволеније: а Ви поради нас немојте себи зло чинити, јербо Ваше зло нама није мило. Ја Вас молим сву истину да представите Императорскому Министерству, ако ћете и за ову војску која се скупила у Подгорицу и у Жабљак и која намјерава да удара (на) нас . . .“

Очигледно је да овакав одговор са Цетиња није нимало био пријатан руском консулу Гагићу. Он је, углавном, добио достојан одговор, као што ће, касније, Његошев владика Данило одговорити новом турском везиру у *Горском вијенцу*. Сасвим је вјероватно да је Гагић овакав одговор примио и као увреду и мислим да се само тим може тумачити факат, да све од средине јуна до средине новембра 1837 године нема ниједно Гагићево писмо упућено Цетињу, како прије Његошевог повратка на Цетиње средином августа, тако ни дослије Његошевог повратка. Прво Гагићево писмо Његошу јесте од 11/23 новембра и он одмах у почетку наглашава да је била излишна његова преписка с Његошем за вријеме бављења потпуковника Озерецковског на Цетињу, „а како њега тамо већ није, то открива се пријатни

за мене случај обновити с Вама преписку и тако надокнадити минувше ме удовољство“. У даљем излагању Гагић пише како је својевремено био обавијештен од руског посланика у Бечу Димитрија Павловића Татишчева да је руски цар одобрио „производити црногорском народу за предидељено време по осамдесет тисућах рубаља асигнацијама на годину, са нарочним изјасненијем да би се ови динари употребљавали јединствено на неопходне предмете који се тичу до грађанскога благоустројства тога народа и на дјејствитељне његове потребе“. Из овогодишње суме Његошу је прву трећину у износу од 26.666,66 рубаља уручио сам потпуковник Озерецковски приликом доласка на Цетиње, а сада је Гагић добио од Посланства из Беча мјенице на исто толику суму за друга 4 мјесеца 1837 године, те обавјештава Његоша да ће мјенице послати у Трст ради промјене и чим новац прими послаће га Његошу. „Впрочем мени је *строжајше* (подвукао сам Гагић — Р. Д.) наложено блаусти и настојати — продужује Гагић — да би се ови динари јединствено на ползу црногорскога народа употребили. Поводом овога налога дружески препоручујем Вам да рачитељно (брижљиво — Р. Д.), савјестно и у точности располажете с овим динарима, да би се једанпут желајем успјех имао и благо намјереније постигнуто било почетком политическога битија Црногоре“. При крају Гагић моли Његоша да га изволи детаљније обавијестити о важнијим догађајима у земљи ако их има, као „и о учрежденију и напредовању код вас грађанскога правленија, о народњем к верховној власти повиновенију и о Вашем политическом са сусједима сношенију“. Његош је, као што је познато, детаљно одговорио Гагићу на сва његова тражења и нагласио му ово: „... Јер будите увјерени ма како се ја трудио о срећи овога народа свагда ће се наћи погдјекоји човек коме се неће допасти моје устројство, но ја се таквог не плашим, јер сам вазда готов одговорити и дјелом освједочити да ја мој народ љубим, о његовом се напредку с пожертвованијем свог собственог спокојствија старам...; народ повинује се својој власти охотно, Сенат и Гвардија занимају се усрдно народнима пословима, у Турке од наше стране нико не дира, а њихове се преваре чувамо..., с Аустријцима живимо у добром согласију и сад с њима дијелимо границе.“)

Увјерен сам да Његош намјерно није хтио да први пише Гагићу послје свога повратка из Русије, јер је свакако био љут на њега. Није ни Гагић желио да почиње преписку, али када је дошао новац из Русије за Црну Гору, морао је о томе обавијестити Његоша. Да Његош није хтио први да му пише, сигурно се може утврдити и по томе, што Гагића није обавијестио ни о одласку потпуковника Озерецковског са Цетиња, већ

) Д. Вуксан, Писма Петра Петровића, 265—266

је то Гагић сазнао од неких приватних лица, па 10/22 новембра јавља о томе руском посланику у Бечу Татишчеву сљедеће: „Господин потпуковник Озерецковски, по причању неких боко-каторских морепловаца, отпутовао је из Црне Горе 21 октобра / 2 новембра ове године по мору у Венецију“. Из тога Гагићевог писма Татишчеву види се очигледно и то да је Гагић био нерасположен према Његошу. Гагић је, наиме, 9/21 новембра примио из Беча мјенице на другу рату ванредне помоћи Црној Гори у износу од 26.666,66 рубаља, које је требало да промијени и новац достави „управитељу Црне Горе“. Поменутиим писмом од 10/22 новембра Гагић је извијестио Татишчева о пријему тих мјеница и напомиње му да ће новац одмах послати црногорском владици. У даљем своме излагању Гагић се жали Татишчеву да се „Црна Гора не налази ни у каквој вези с Дубровником“, те се у Дубровнику не зна што се тамо ради, ма да се покатакд дешавају у Црној Гори важни догађаји, па је он (Гагић) у немогућности да поступи по издатом му наређењу и да води надзор о томе да би „означена сума новца била искључиво употребљена на најнужније ствари које се односе на грађанско уређење црногорског народа и на покриће стварних његових потреба“. Да би се та питања могла провјеравати, потребно би било да сам Гагић повремено и по потреби напушта своју редовну дужност и иде у Црну Гору, па моли да му посланик да наређење у томе погледу.

Даљи развитак ових догађаја не припада питању које нас овом приликом интересује. Прије, пак, но пређем на кратак преглед односа Црне Горе са Турском и Аустријом за вријеме Његошевог пута у Русију, морам изнијети два карактеристична писма која су везана за Његошевог оца Тома Маркова Петровића, а упућена су консулу Гагићу. Прије прегледа садржаја тих писама треба напоменути, да је Томо Марков за вријеме Његошевог отсуства неко вријеме провео на Цетињу. Ја бар не могу друкчије протумачити чињеницу, да Јосиф Павићевић и Петроније Лујановић сва своја писма упућена Гагићу са Цетиња између 11 марта и 16 јуна 1837 године завршавају и поздравом „од Господарева оца Г. Тома Маркова Петровића“, „и од стране Г. Тома Маркова и све господе сенатора“ и томе слично. Такви су поздрави Гагићу на писмима од 11 марта, 2, 8 и 28 априла, 31 маја и 16 јуна. Не могу никако претпоставити да су то биле само формалне фразе, а да је Томо Марков за то вријеме становао на Његушима, па је врло вјероватно да је желио да на лицу мјеста прати догађаје у земљи и да провјерава што се све ради за вријеме отсуства његовог сина. Но како је Његош имао доста непријатеља, то се то непријатељство пренијело и на Његошевог оца, па су оба писма о којима је ријеч углавном уперена противу Тома Маркова, а из њих се јасно види да су

их писали пријатељи протјераног гувернадуре Радоњића, ранијега претсједника Сената Ивана Ивановића — Вукотића и других Његошевих противника. У једноме писму се чак подвлачи да би синови Његошевог стрица Сава Маркова, Ђорђије и Машан „сваку праву уредбу и суд чинили да им да Томо“, а нарочито је важно да се у овоме писму каже како би дошло „100.000 фамељах црногорскијех“ да се жале Гагићу на Тома Маркова, када би Црногорци знали да је он дошао од стране рускога цара и када би смјели од Тома Маркова. Из ових писама се види и то, да је оно састављено противу Његоша и Тома Маркова од свих непријатеља њихових, јер се набрајају све „најперве куће и поштене фамеље црногорске“ које су протјерали из Црне Горе „митници црногорски“ а, познато је да се тада из Црне Горе нијесу протјеривале „најперве“ и „поштене“ породице, већ оне које су долазиле у сукоб са постојећим црногорским законима и обичајима. Да би се видјело како су се сложили сви они који су били присталице и гувернадуре Радоњића, и претсједника Сената Ивановића — Вукотића, и Ђорђије Петровића и свих Његошевих противника када је требало да се Његош оптужи руском консулу Гагићу, ја ћу навести оба писма упућена Гагићу. Као што сам већ казао, једно писмо је без датума, (оно је из средине марта 1837), а друго је од 22 марта, тј. одмах послје Гагићевог одласка са Цетиња. „Имамо чест поступити Вама једно писмо, које је од велике наше нужде и тешке муке коју чини Томо Марков, отац Владичин и за његов хајтер неки Црногорци, који за мито суде а на праву сиротињу све зло наваљују“, — почињу своју жалбу потписници првога недатираног писма поп Јоко Шпадијер и Јово Шутиниов Шпадијер, који су живјели у предграђу Цетиња, Доњем Крају. „Но забога и за вјеру христјанску, а за љубав царску, послушај само ове двије ријечи од неправде: да од како је Црна Гора настала није овога зла приђе бивало што је сад те чини Томо Марков; само је јадна Црна Гора починула кад бјеше Ивановић — бјеше свака славна уредба, а пошто дође Г-н Ивановић (sic!). Истином и Господар Владика Петар свој живот добро труди за Црну Гору, али му не даду митници црногорски, којизи изагнаше најперве куће и поштене фамеље црногорске: кућу Губернатурову, кућу Пешиканову, кућу Пејовића и јадну кућу Шпадијерову. Који ти од невоље пишемо на сокодержицу Тома Маркова, свакојега лупежа и злога чојка црногорскога којима он исти власти и крјепост даје. Настаде једна кућа, зову се Почечи (Почечи су као и Шпадијери, браство у Доњем Крају — Р. Д.), и погоди несрећа — убише ни два чојка, једнога има више 20 годинах. У томе скочи свјатопочивши Петар Петровић и по милости божјој и светога Петра умирисмо се и нашу крв опростисмо. Други пут, истијех данах кад дође Ивановић у нај-

вишу срећу црногорску, уби Почек другога Шпадијера и хоћаше Ивановић да га кастигаје судом царскијем, а Томо Марков узме мито од Почека, те нама који смо погинули узме ни сто талијерах глобе, а онога истога убивалца, нашега крмника, стави га у суд да бије и да суди и даде му кућу и баштину и уписа га да је чојек црковни. То бријеме стаде досад. Пође Владика пут Русије, Црна Гора остаде како *овце без чобана* (ове три посљедње ријечи потписници су превукли мастилом, јер су видјели да су се „изрекли“ повољно за Његоша, па их нијесу замијенили никаквим новим текстом, али се оне ипак могу прочитати! — Р. Д.). Послијед свега по нашој несрећи нађе се четворо ђеце и убише истога крмника који не бјеше два пут убио. Зато Томо по хајтеру скупи Црну Гору, па не кће виђет ко је прав али ко је крив, но деведесет робах Шпадијеровијех праве све учини да су криви једнако и ево не изагна да се турчимо, ах, Боже, вићи, и узме сву сиромаштину о чем живјасмо: козе, овце, говеда, пчеле, баштину, гору, воду и сва остала имјенија, куће изгорио, а нас робље у турске руке приза(ј)мио. А за бога и за љубав божу били ово чинио иједан суд од свијета, најгори који је чивуцки али цигански не би чинио за једнога убивалца кад погине. Но се разуми, Господине, лијепо да смију доћ од Тома Маркова и да знаду Црногорци јер сте дошли од славнога нашега цара дошло би 100.000 фамељах црногорскијех да овако плачу на Тома Маркова. А што је истинити Саво Марков Петровић, брат Владичин (мисле на Петра I — Р. Д.) и његови синови Г. Ђорђије и Машан они би сваку праву уредбу и суд чинили да им да Томо. И ово је познато да сва Црна Гора и Брда љуби Савову кућу и никаква подозренија на њих није. И ово је све права истина, а зна Бог и јадни народ црногорски, који плаче за нашом срећом славнијем Господином Ивановићем, којег никад неће Црна Гора дочекати: кад не је он пасео и сунце не зашло да не не грије“.

Друго писмо датирано је на Цетињу 22 марта, а потписао га је исти поп Јован (Јоко) Шпадијер. Оно је упућено Гагићу поштом, преко Котора, а гласи: „С опроштењем имамо чест получити к вашој великој љубави коју имате усердно за Црну Гору, а то како сте долазили у наше обиталиште чујући ми да видите све наше после и уредбе што чинимо и како нашега цара и његову заповијед слушамо. И Ви сте чули моју велику жалбу на истога Тома Маркова, отца Владичина, што чини од сиротиње црногорске, и по заповиједи Вашој исти ја сам Ви једно писмо посла у Котор, недајући неки Црногорци приступити к Вама. Сад Вама пишемо и објављујемо, наш Господине, за поради Вашег дохода у Црну Гору како се је обрадовала сва Црна Гора и Брда за поради чести и љубави коју је получило к нашој сиротињи. У томе су скочили многи Црногорци и Брђани да прика-

жу своје разлоге и дужности од све четири нахије и Брдах које имају и за многе неке наше кривице које ћете знати, акобогда. — Људи, главари, попови, старјешине и прости народ од Ријечке, Катунске, Црмничке, Љешанске Нахије ићаху покорно приступити к Вама и дођоше на Цетиње, а Вас не нађоше. С Цетиња ми пођосмо у Котор за Вама, ни ту Ве не пристигосмо и хоћасмо одиста и у Дубровник к Вама, но не разби мутно вријеме. Но Ве молимо: доста су неки владике црногорски нас ћораве држали, хоћемо и ми што знати, али ћемо сасвијем нашу чест изгубити за поради точнога незнања које се крију неки наши господари што долази од нашега цара. Али ови исти Црногорци никада неће имати среће својевољно заповиједајући док не би дошло перво вријеме Ивановића, зашто (док?) бјеше Ивановић свака се срећа рађаше, како људи што се рађају, а пошто пође пресидент Ивановић све сне среће пођоше умирати и умријеше и ми њих плачући погребосмо, па молимо Бога и славнога нашега Цара да ни јо(пе)т воскресну вишеречене ствари, које смо оповиједали. Но Ве молимо, имамо нека писма да јавимо славном дворцу росијском и послаћемо их к Вама да их Ви јавите, но смо ми Црногорци овакви да питамо, с опроштењем, може ли ова вишеречена ствар бити сигура, а Бог зна нећемо за издају својега цара али нашега отечества“ — завршава поп Шпадијер своје друго писмо.

Ова два писма попа Јована (Јока) Шпадијера и Јова Шутинова Шпадијера, који је тада био кнез цетињског предграђа званог Доњи Крај,¹⁰⁾ намјерно сам дословно навео, јер из њих избија очигледна мржња противу Његоша и његовог оца Тома Маркова. Из првога писма јасно се види да Шпадијери нијесу хтјели разумјети строгу казну Црногорског сената, а не лично Тома Маркова, што су строго кажњени својевољни убице једнога претставника суда и Сената, па мисле да је то неко оправдање што пишу Гагићу да су то убиство извршила „четворо ћеце“! Мислим да ни детаљ из наведеног недатираног писма о протјеривању великог броја чланова из братства Шпадијера („деведесет робах Шпадијеровијех“) не може бити тачан, јер то није могло бити тако велико братство, пошто је 1910 и 1911 године д-р Јован Ердељановић нашао у Доњему Крају свега 12 кућа од тога братства, а неће бити тачно ни да је извршено ово протјеривање уопште, јер нико од старих Доњокрајаца није казивао Ердељановићу 1910 и 1911 године о томе протјеривању. Да су доиста „деведесет робах Шпадијеровијех“ протјерани из Црне Горе 1836 или 1837 године, то би се лако и сигурно знало у вријеме када је Ердељановић испитивао племенски живот у Катунској Нахији, а то би се морало утврдити и постојањем великог броја чланова тога братства у крајевима које су они населили. Ердељановић, међутим, нигдје није нашао тако велик број Шпадијера који су исе-

¹⁰⁾ „Српско-далматински магазин“ за 1860 годину, стр. 137.

љени из Црне Горе 1836 или 1837 године.¹¹⁾ Ја мислим да је у овим писмима исто тако непоуздан број „протјераних“ Шпадијера као што је непоуздан број оних „100.000 *фамељах* црногорскијех“ у истоме писму, јер је тада сва Црна Гора имала свега око 100.000 становника!¹²⁾ Када је ријеч о овим непоузданим бројевима, није сувишно нагласити, да је у писму попа Шпадијера првобитно било написано „1000“ (хиљаду) фамилија, па се попу то учинило врло мало и онда је између броја „1000“ и ријечи „фамељах“ додао још двије нуле, да би број мало повећао! Поред тога мора се имати у виду, да Томо Марков није био члан Сената и није никада могао сам доносити одлуке о протјеривању толико црногорских породица, већ је Томо Марков могао бити само кмет приликом неког суђења, као што је то могао бити сваки Црногорац кога изаберу парничари.¹³⁾ Сасвим је, пак, природно и разумљиво што је Црногорски сенат донио једну строгу пресуду противу убица једнога званичног органа тога Сената, па иако су то убиство извршила „четворо ђеце“, како се правда поп Шпадијер у писму Гагићу, јер су и у ранијим пресудама много строжије осуђивани они који убију претставника власти.¹⁴⁾ У наведеним писмима види се још једна карактеристична чињеница, а наиме да поп Шпадијер моли при крају писма Гагића за одговор „може ли ова вишечерчена ствар бити сигура“, тј. да ли ће остати у тајности садржај оних писама која поп буде послао преко Гагића рускоме двору противу Његоша и Тома Маркова? Да је у тим припреманим писмима противу Његоша поп мислио да наведе само чињенице које су познате свима Црногорцима, онда он не би молио Гагића да садржај тих писама остане у тајности, јер је Гагић за вријеме свога бављења на Цетињу могао сазнати углавном све што га је интересовало о Његошу и Црној Гори.

Да је ипак Сенат донио пресуду о протјеривању 90 особа из браства Шпадијера у вријеме Његошевог одсуства, ипак не вјерујем да би такву пресуду и извршио прије Његошевог повратка из Русије. Но свакако је да тако строга пресуда није ни могла бити донесена, јер је двије године касније (1839) цио Доњи Крај заједно са Хумцима имао само 85 кућа¹⁵⁾). Али ни ова Шпа-

¹¹⁾ „Стара Црна Гора“ (Насеља и порекло становништва Српске краљевске академије књ. 24, Београд 1926), стр. 308—309; упор. и стране 194 и 201.

¹²⁾ „Грлица“, календар за 1835 г. стр. 48; В. Карацић, Црна Гора и Бока Которска, Београд 1922, 39; зборник „Цетиње и Црна Гора“, Београд 1927, 283.

¹³⁾ П. Ровинский, Черногорія, Санктпетербургъ 1897, томъ II, часть I, стр. 173 и **Записи** књ. XXI, стр. 41-42.

¹⁴⁾ Упор. **Записи**, XIX, 372.

¹⁵⁾ Георгиј Николајевић, Милаковића кавалџра Димитрија животој и дѣда. Задар 1860, стр. 106.

дијерова писма нијесу нашкодила Његошу, јер је свакако и сам Гагић увидио да она немају своје стварне подлоге, па није нашао за потребно ни да их шаље своме Министарству иностраних дјела, како се може утврдити из очуваних архивских докумената.

На завршетку чланка треба рећи неколико ријечи и о односима Црне Горе према Турској и према Аустрији за вријеме Његошевог одсуства. Из раније наведених писама, упућених Гагићу са Цетиња, видјели смо једним дијелом односе са Турском и знамо да није било никаквих важнијих сукоба у томе периоду. У архивским документима се није сачувао податак о томе, јер Његош пише Гагићу 28 априла 1838 године и ово: „Док се овдје бавио Г-н Подполковник Јаков Н. Озерецковскиј он је о свему што се на граници црногорској спрема Турске догодило забиљежио и забиљежено са собом понио да представи коме слеђује...“ Уз ово своје писмо Његош шаље Гагићу преглед важнијих догађаја на црногорско-турској граници послјије одласка потпуковника Озерецковског. Ту су наведени разни погранични сукоби од 21 новембра 1837 до закључно 14 априла 1838 године. Ма да то није вријеме у коме је био Његош ван Црне Горе, мислим да неће бити сувишно навести један дио тога Његошевог прегледа догађаја, јер су, поред честих и познатијих већих пограничних борби и похода многобројне турске војске противу Црне Горе, такви погранични сукоби са Турском били скоро свакодневни. Тако су 21 новембра (1837) напали подгорички Турци Куче ради отимања њихове стоке, али нијесу имали успјеха; 25 новембра напали су Турци из Бара на Црмницу, те су једнога Црмничанина посјекли, а једнога ранили; 3 децембра ударила је група подгоричких Турака на кучке пастире, те су једнога убили и главу му понијели, а уграбили су им и 20 оваца;... 20 фебруара (1838) Турци из Подгорице напали су на Куче, „гдје су 3 Куча и 5 Турака пали мртви и неколико се ранило једније и другије“; 31 марта „Турци херцеговачки убили су у Грахову једнога Цуцу и главу му понијели“; 13 и 14 напали су подгорички Турци на Куче „и пало је и од једне и од друге стране неколико рањенијех и мртвијех“.

Односи с Аустријом били су исто тако без важнијих догађаја за вријеме Његошевог одсуства. Из архивских докумената види се, да се преписка Црногорског сената са которским поглаваром водила углавном због разних ситнијих пограничних питања, као што су отимање стоке, уређење старих дугова између црногорских и аустријских поданика, забрана црногорским поданицима да долазе на которски пазар због заразне болести на турској територији, склапање умира између Залажана и Доброђана, свађе Црмничана и Паштровића и томе слично.

Једино важно питање у погледу аустријско-црногорских односа било је разграничење Црне Горе са Аустријом. То је био

велики политички успјех Његошев. Он је за вријеме бављења у Бечу издјејствовао да Аустрија одреди комисију која ће директно преговарати са Његошем и члановима комисије које он одреди, што је индиректно значило да Аустрија признаје фактичну независност Црне Горе. Тако је Његош 4 фебруара 1837 г. послао из Беча „објавленије свему народу црногорскоме и брцкоме“ да ће на прољеће послати аустриска влада своје стручњаке да по Црногорском Приморју „мјере земљу ћесареву, а границе ће се између наше и ћесарове земље онда раздијелити и забиљежити кад ми тамо дођемо...“¹⁶⁾ Доиста је то разграничење почело одмах послје Његошевог повратка у Црну Гору, јер он већ 27 августа 1837 године пише которском поглавару Ивачићу да треба почети са радом и шаље му овакав предлог „По моме мњенију требало би одредити од наше стране по четири, а од Ваше по четири чојека, који ће почевши од Цуцах па до Црнице поћи свуд по граници у сваком селу пограничном да се и од једне и од друге стране скупе по неколика чојека, који ће сваки своје границе казивати, а они по 4 чојека да запишују што погранични сељани говоре...“¹⁷⁾ То разграничење настављало се повремено све до 1841 године¹⁸⁾, али оно не припада питању о коме је ријеч у овоме чланку. Ипак заслужује нагласити да је то разграничење Аустрија добро памтила и правилно схватала, јер ће чак и 8 септембра 1852 године, приликом ступања на црногорски престо Његошевог наслједника књаза Данила, аустриски министар унутрашњих послова и познати носилац европског апсолутизма и „леgitимитета“ Александар Бах признавати, да Црна Гора према Турској стварно „одржава своју фактичну независност“.¹⁹⁾

Ристо Ј. ДРАГИЋЕВИЋ

¹⁶⁾ Д. Вуксан, Писма Петра Петровића, стр. 233—234.

¹⁷⁾ Ibidem, стр. 249-250, упор. и 251-252.

¹⁸⁾ Д-р Лазо Томановић, Петар Други Петровић — Његош као владалац, Цетиње 1896, стр. 86 и даље; упор. Д. Вуксан, Писма Петра Петровића Његоша, 485, и д.

¹⁹⁾ Записи, књ. IX, стр. 48.